

Równe traktowanie w dostępie do dóbr i usług

Autor: Krzysztof Śmiszek

Przepisy prawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483);

Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania z 3 grudnia 2010r. (Dz. U. Nr 254, poz. 1700);

Ustawa o Rzeczniku Prawa Obywatelskich z dnia 15 lipca 1987 r. (Dz. U. Nr 14, poz. 147);

Ustawa Kodeks cywilny z 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. Nr 16, poz. 93);

Ustawa Kodeks postępowania cywilnego z 17 listopada 1964 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 296);

Kodeks wykroczeń z 20 maja 1971 r. (Dz. U. Nr.12, poz.114).

Opis zagadnienia

Korzystanie z usług i dóbr oferowanych publicznie jest nieodłączną częścią naszego codziennego życia. Wiele z tych usług jest nam niezbędnych do tego, aby prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie. Co więcej, niektóre z usług czy dóbr są nam po prostu niezbędne do życia. Do szeroko pojętych usług, z których korzystamy, na co dzień możemy zaliczyć na przykład usługi transportowe, usługi restauracyjno - żywieniowe, zakupy w sklepie, usługi mieszkaniowe, ubezpieczeniowe, bankowe lub usługi kulturalno-sportowe (kino, teatr, możliwość korzystania z urządzeń sportowych). Dobra, czy też towary, których nabywanie jest nam niezbędne lub konieczne do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie to na przykład energia elektryczna, gaz, odzież, czy żywność. Ważnym aspektem codziennego życia, szczególnie ważnym dla osób z niepełnosprawnościami jest to, czy dany budynek lub miejsce, w którym świadczona jest dana usługa, czy też sprzedawany jest dany towar jest dostępne, tzn. czy nie ma barier architektonicznych uniemożliwiających wejście lub wjazd.

Niestety, niejednokrotnie zdarza się, że dostęp do tych usług lub dóbr jest w

praktyce uniemożliwiany dla konkretnych osób, które charakteryzują się konkretnymi cechami, np. konkretną płcią, rasą czy pochodzeniem etnicznym, niepełnosprawnością czy też wiekiem. Niejednokrotnie, utrudnienia te są efektem zaniedbań lub braku wyobraźni tych, którzy dane usługi lub towary udostępniają lub oferują. Często zdarza się także, że ograniczenia te wprowadzane są celowo, a motywowane są uprzedzeniami, czy też niechęcią wobec konkretnych grup społecznych.

Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (dalej: Ustawa antydyskryminacyjna)

Należy pamiętać, że zarówno zgodnie z prawem Unii Europejskiej, jak i od niedawna prawem polskim, zachowania polegające na uniemożliwieniu komuś, z uwagi na jego przynależność do konkretnej grupy społecznej, skorzystania z usługi, która oferowana jest publicznie, lub nabycia jakiegoś dobra lub towaru sprzedawanego publicznie, jest bezprawnym nierównym traktowaniem i jako takie może być zakwalifikowane, jako dyskryminacja.

Przepisy, które zabraniają nierównego traktowania w dostępie do dóbr i usług zawarte są głównie w tzw. ustawie antydyskryminacyjnej. Ustawa ta weszła w życie z dniem 1 stycznia 2011 r. i reguluje właśnie między innymi kwestie zakazu dyskryminacji w obszarze dostępu do dóbr i usług. Niestety, ustawa wprowadziła bardzo ograniczony zakres zastosowania jej przepisów, jeśli chodzi o to, kto może powoływać się na zakaz dyskryminacji w tej dziedzinie (zakres podmiotowy). Zgodnie, bowiem z regulacjami zawartymi w art. 6 niniejszej ustawy: „Zakazuje się nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość w zakresie dostępu i warunków korzystania z zabezpieczenia społecznego, usług, w tym usług mieszkaniowych, rzeczy oraz nabywania praw lub energii, jeżeli są one oferowane publicznie”.

Przepis ten oznacza więc, że jeśli ktoś, kto na co dzień zajmuje się w ramach swojej działalności sprzedażą jakiegoś towaru lub dobra, lub odpłatnym świadczeniem konkretnych usług, nie może odmówić sprzedaży lub udostępnienia towaru lub usługi, z uwagi na płeć, narodowość, rasę czy pochodzenie etniczne klienta/klientki. Odmowa taka będzie stanowić zakazaną prawem dyskryminację, a osoba, która doznała takiego nierównego traktowania będzie mogła skorzystać ze środków prawnych i dochodzić odszkodowania.

Dyskryminacja w dostępie do dóbr i usług może mieć następujące formy:

Dyskryminacja bezpośrednia – sytuacja, w której osoba fizyczna, np. ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji. Oznacza to, że jedynym wyróżnikiem nierównego traktowania w dostępie do danego dobra lub usługi jest któraś z ww. cech prawnie chronionych.

Dyskryminacja pośrednia - sytuacja, w której dla osoby fizycznej ze względu na np. płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja w dostępie do danego dobra lub usługi, chyba, że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.

Molestowanie - to każde niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby fizycznej i stworzenie wobec niej zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery.

Zachęcanie do dyskryminacji – sytuacja, w której istnieje relacja władzy i osoba posiadająca możliwości wpływania na zachowania innych, zachęca do naruszania zasady równego traktowania w dostępie do dóbr i usług.

Ciężar dowodu

Ponadto, Ustawa antydyskryminacyjna zawiera tzw. przeniesiony ciężar dowodu. Oznacza to, że osoba, która stawia zarzut dyskryminacji, będzie musiała jedynie uprawdopodobnić fakt naruszenia zasady równego traktowania, a gdy to uczyni, podmiot, któremu zarzucono naruszenie zasady równego traktowania, będzie zobowiązany wykazać, że nie dopuścił się jej naruszenia. Obowiązek uprawdopodobnienia to znacznie mniej niż obowiązek udowodnienia. Uprawdopodobnienie w praktyce może polegać

na przedstawieniu wiarygodnej wersji wydarzeń, podczas gdy udowodnienie musiałoby polegać np. na przedstawieniu świadków zdarzenia.

Odszkodowanie

Ofiara nierównego traktowania, może domagać się od podmiotu odpowiedzialnego za gorsze traktowanie odszkodowania, które sąd orzeka w oparciu o przepisy Kodeksu cywilnego. Art. 363 k.p.c. stanowi, że naprawienie szkody powinno nastąpić, według wyboru poszkodowanego, przez przywrócenie stanu poprzedniego, bądź przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej.

Zakaz działań odwetowych

Ustawa antydyskryminacyjna wprowadza ochronę przed tzw. działaniami odwetowymi. Skorzystanie z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania nie może być podstawą niekorzystnego traktowania, a także nie może powodować jakichkolwiek negatywnych konsekwencji wobec tego, kto z nich skorzystał. Ochrona ta dotyczy również osób, które w jakiegokolwiek formie udzieliły wsparcia korzystającemu z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania.

Działania wyrównawcze

Ustawa przewiduje możliwość podejmowania tzw. działań wyrównawczych. Działania te podejmuje się w sytuacji, w której na skutek gorszego położenia jakiejś grupy społecznej, podejmowane są specjalne środki celem wzmocnienia tej grupy lub po prostu ułatwienia jej dostępu do jakiegoś dobra lub usługi. Takie działania są zgodne z prawem, nie stanowią dyskryminacji „większości”, gdyż służą wyrównaniu poziomu życia grupy dyskryminowanej. Takie działania jednak muszą być stosowane ostrożnie i tylko na określony czas.

Niezależny organ

Z dniem 1 stycznia 2011 r., funkcję organu właściwego w sprawach przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania objął Rzecznik Praw Obywatelskich, który na podstawie znowelizowanego art. 8 ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich podejmuje czynności przewidziane w ustawie, jeżeli poweźmie wiadomość wskazującą na naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela, w tym zasady równego traktowania, z zastrzeżeniem, iż między podmiotami prywatnymi może, ale nie musi podejmować czynności, o których mowa powyżej (tzw. dyskrecyjny charakter działań Rzecznika).

W związku z tym, iż z zasady, organ ten stoi na straży wolności oraz praw człowieka i obywatela wskazanych w Konstytucji RP, a więc również realizacji zasady równego traktowania, o której mowa w art. 32 („Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.“), należy się spodziewać, że organ ten będzie podejmować sprawy, które dotyczą problemu dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług, również ze względu na cechy inne niż płeć, rasa, pochodzenie etniczne czy narodowość, które enumeratywnie zostały wymienione w Ustawie antidyskryminacyjnej w odniesieniu do omawianego obszaru. Obowiązki Rzecznika, w związku z objęciem nowej funkcji to:

- 1) analizowanie, monitorowanie i wspieranie równego traktowania wszystkich osób,
- 2) prowadzenie niezależnych badań dotyczących dyskryminacji,
- 3) opracowywanie i wydawanie niezależnych sprawozdań,
- 4) wydawanie zaleceń odnośnie do problemów związanych z dyskryminacją.

Jak widać powyżej, ustawodawca pominął niektóre grupy społeczne i nie objął ich ochroną przed nierównym traktowaniem w tym obszarze. Poza ochroną przed dyskryminacją w dostępie do dóbr i usług pozostają więc osoby niepełnosprawne, osoby starsze, osoby dyskryminowane ze względu na ich orientację seksualną, czy też wyznawaną przez nich religię lub przekonania. Osoby te mogą dochodzić swoich praw posiłkując się innymi przepisami obowiązującymi w polskim prawie, choć nie są one tak skuteczne jak te, zawarte w ustawie z dnia 3 grudnia 2010 o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania.

Środki prawne

Powództwo cywilne o odszkodowanie za dyskryminację na podstawie tzw. ustawy antydyskryminacyjnej

Przepis art. 13 Ustawy antydyskryminacyjnej stanowi, że każdy, wobec kogo zasada równego traktowania została naruszona, ma prawo do odszkodowania na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego. Oznacza to, iż osoba, która doznała dyskryminacji w zakresie uregulowanym w ustawie ma prawo domagać się odszkodowania przed sądem cywilnym właściwym ze względu na miejsce zamieszkania pozwanego.

Postępowanie mediacyjne

W świetle Kodeksu postępowania cywilnego, który ma zastosowanie do postępowania w sprawach z tzw. Ustawy antydyskryminacyjnej, możliwa jest mediacja w postępowaniu przed sądami pierwszej instancji. Zgodnie z art. 183¹, mediacja jest dobrowolna i prowadzi się ją na podstawie umowy o mediację albo postanowienia sądu kierującego strony do mediacji. Umowa może być zawarta także przez wyrażenie przez stronę zgody na mediację, gdy druga strona złożyła wniosek o przeprowadzenie mediacji. Co ważne, zgodnie z art. 183⁸ § 1, sąd może skierować strony do mediacji aż do zamknięcia pierwszego posiedzenia wyznaczonego na rozprawę. Po zamknięciu tego posiedzenia sąd może skierować strony do mediacji tylko na zgodny wniosek stron. Sąd może skierować strony do mediacji tylko raz w toku postępowania. Ugoda zawarta przed mediatorem ma po jej zatwierdzeniu przez sąd moc prawną ugody zawartej przed sądem (art. 183¹⁵ k.p.c.).

W Polsce mediacja jest formą rozwiązywania konfliktów ciągle mało docenianą, nie ma danych na temat jak często stosowaną w sprawach dotyczących dyskryminacji. Niemniej jednak, autorzy niniejszej publikacji zachęcają do korzystania z tej formy rozwiązywania konfliktów, ze względu na możliwość uniknięcia często długotrwałego i uciążliwego postępowania sądowego. Więcej informacji na stronie Stowarzyszenia Mediatorów Rodzinych http://www.smr.org.pl/stan_pr.php

Zawezwanie do próby ugodowej (postępowanie pojednawcze)

Postępowanie pojednawcze zostało uregulowane w art. 184-186 Kodeksu postępowania cywilnego. Celem postępowania pojednawczego jest ugodowe załatwienie sprawy przed sądem – bez potrzeby wytaczania powództwa. O zawezwanie do próby ugodowej - bez względu na właściwość rzeczową - można zwrócić się do sądu rejonowego ogólnie właściwego dla przeciwnika, czyli podmiotu, który dyskryminował. W wezwaniu, które musi mieć formę pisma procesowego należy dokładnie i zwięźle oznaczyć sprawę.

Postępowanie pojednawcze prowadzi jeden sędzia zawodowy. Jeśli podczas posiedzenia dojdzie do zawarcia pomiędzy stronami ugody, zostaje ona umieszczona w protokole i podpisana przez strony.

Powództwo cywilne o naruszenie dóbr osobistych

Jednym ze sposobów dochodzenie przez osoby nieobjęte ochroną przed dyskryminacją w dostępie do dóbr i usług przez nową ustawę jest możliwość skorzystania z przepisów ogólnych prawa cywilnego o ochronie dóbr osobistych. Przepis artykułu 23 Kodeksu cywilnego chroni takie między innymi dobra osobiste jak zdrowie, wolność, cześć, swobodę sumienia, wizerunek, nietykalność mieszkania. Ważnym jest aby podkreślić, że pomimo faktu, iż Kodeks cywilny nie wymienia innych dóbr osobistych, to jednak zawiera listę otwartą tych dóbr, co oznacza, że osoba doznająca dyskryminacji w dostępie do jakiejś usługi np. ze względu na swój wiek lub niepełnosprawność może się powołać na te przepisy, twierdząc, że w ten sposób naruszona została jej godność. Godność człowieka jest dobrem osobistym człowieka, które chronione jest także na gruncie przepisów Konstytucji. Korzystając z przepisów o ochronie dóbr osobistych, można domagać się m.in. zaniechania działania zagrażającego jego dobrom osobistym, wypłaty zadośćuczynienia pieniężnego rekompensującego doznaną krzywdę lub naprawienia szkody (w szczególności wypłaty odszkodowania), jeżeli wskutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa.

Kodeks wykroczeń

Osoby, które doznały dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług mogą również skorzystać z dawno zapomnianych, (choć wciąż obowiązujących) przepisów kodeksu wykroczeń. W myśl przepisów tego Kodeksu, sprzedawcy lub usługodawcy, zajmujący się zawodowo sprzedażą towarów

lub świadczeniem usług, którzy umyślnie i bez uzasadnionej przyczyny odmawiają sprzedaży towaru lub świadczenia usług, do czego są zobowiązani, podlegają karze grzywny.

Przykłady

- Zakład ubezpieczeń pobiera wyższe składki ubezpieczeniowe od kobiet tytułem ubezpieczenia na życie, twierdząc, że kobiety statystycznie żyją dłużej. Albo, sytuacja w której mężczyźni są dyskryminowani z powodu obowiązku płacenia przez nich wyższych składek ubezpieczeniowych tytułem ubezpieczenia samochodu, z powodu ich rzekomej skłonności do niebezpiecznej jazdy;
- Osoba po 60 roku życia otrzymuje negatywną decyzję z banku odnośnie udzielenie krótkoterminowej pożyczki na zakup sprzętu domowego. Banki często odmawiając tego typu usług osobom starszym usprawiedliwiają się brakiem gwarancji ze strony pożyczkobiorcy, iż kredyt zostanie przez nich zwrócony przed ich śmiercią;
- Odmowa wstępu do restauracji osobie z niepełnosprawnością poruszającej się z psem przewodnikiem. Często, zdarza się, że restauracje lub bary odmawiają wstępu takim osobom zasłaniając się koniecznością przestrzegania przepisów o konieczności zachowania higieny;
- Odmowa zakwaterowania parze homoseksualnej w hotelu, powołując się na zasady moralne panujące w danym miejscu;
- Sytuacja, w której odmawia się wstępu do klubu lub dyskoteki osobom o innym niż biały kolorze skóry, uzasadniając to faktem, iż w przeszłości, kilka osób niepolskiego pochodzenia wszczęło bójkę w tym miejscu. Albo osiedlanie osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych w określonych miejscowościach lub w dzielnicach (tworzenie np. romskich dzielnic);
- Odmowa wstępu kobiecie noszącej islamską chustę na basen i uzasadnienie tej decyzji koniecznością zachowania wymogów higieny.

